

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЧОРНОБРИВЕНКО ОЛЕНА ДМИТРІВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри політології
та державного управління
д.політ.н., професор

Чальцева О.М.

« ____ » ____ 20__ р.

**ІКЛЮЗИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ
СФЕРОЮ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Кваліфікаційна робота

Науковий керівник:
Чальцева О.М., завідувач кафедри
політології та державного управління,
д. політ. н., професор

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: ____ (підпис) ____

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Чорнобривенко О. Д. Інклюзивність державного управління соціальною сферою в Україні – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня «Магістр» за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

Інклюзивність державного управління соціальною сферою є важливим пріоритетом для України в умовах сучасних соціальних, економічних і політичних змін. Забезпечення рівного доступу до соціальних послуг для всіх категорій громадян, набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції та глобальних викликів сьогодення. Водночас Українська система державного управління перебуває у процесі постійного реформування. Це зумовлює необхідність створення нової моделі управління, яка враховуватиме як внутрішні політичні реалії, так і глобальні тенденції, з акцентом на принципи інклюзії та соціальної рівності.

Дослідження має на меті проаналізувати наявні практики інклюзивного підходу в державному управлінні соціальною сферою в Україні, ідентифікацію ключових проблем і розробку рекомендацій для їх усунення. Що сприятиме становленню більш ефективної та інклюзивної моделі державного управління.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети стало можливим завдяки застосуванню загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, системного та структурно-функціонального підходів) і емпіричних методів дослідження, зокрема аналізу офіційних документів та нормативно-правових актів. Використання зазначених методів забезпечило комплексність і системність у розв'язанні дослідницьких завдань.

Основний науковий та прикладний результат дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному застосуванні рекомендацій, що

дозволяють підвищити інклюзивність державного управління соціальною сферою, а також універсального підприємства як організації.

Наукова новизна дослідження полягає у наступному:

- ✓ Визначено ключові характеристики інклюзивного розвитку країни та окреслено пріоритетні напрями державного управління соціальною сферою, необхідні для їх реалізації.
- ✓ Доведена взаємозалежність між рівнем інклюзивності державного управління соціальною сферою та якістю надання соціальних послуг, що дозволяє підвищити ефективність державної політики у цій сфері

Ключові слова: державне управління, інклюзивність, безбар'єрність, суспільство, соціальна сфера, особи з інвалідністю.

Бібліограф.: 53 найм.

ABSTRACT

Chornobryvenko Olena. Inclusiveness of Public Administration of the social sphere in Ukraine – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Qualification work for the degree of Master's Degree in speciality 281 Management and administration. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

Inclusiveness of Public Administration of the social sphere is an important priority for Ukraine in the context of modern socio-economic and political changes. Ensuring equal access to social services for all categories of citizens is of particular importance in the context of European integration and global challenges of today. At the same time, the Ukrainian public administration system is in the process of constant reform. It is necessary to create a new management model that will take into account both internal-political realities and global trends, with an emphasis on the principles of inclusion and social equality.

The research aims to analyze existing practices of an inclusive approach in public management of the social sphere in Ukraine, identify key problems and develop recommendations for their elimination. These recommendations will contribute to the

development of a more effective and inclusive model of public administration.

Research methods. To achieve the objective was applied general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, systemic and structural-functional approaches) and empirical research methods were used, in particular, the analysis of official documents and regulatory legal acts. The use of these methods ensured complexity and systematicity in solving the research tasks.

The main scientific and applied result of the research is the theoretical substantiation and practical application of recommendations that allow increasing the inclusiveness of public administration in the social sphere, as well as of a universal enterprise as an organization.

The scientific originality of the study is as follows:

- ✓ The key characteristics of the development of inclusiveness in the country are identified and the priority areas of public administration in the social sphere necessary for their implementation are outlined.
- ✓ The interdependence between the level of inclusiveness of public administration in the social sphere and the quality of social services is proven, which allows increasing the effectiveness of public policy in this area.

Key words: public administration, inclusiveness, accessibility, society, social sphere, persons with disabilities.

Bibliography: 53 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ.....	10
1.1. Поняттєво-категоріальний апарат дослідження.....	10
1.2. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на шляху побудови інклюзивного суспільства.....	15
РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ.....	20
2.1. Особливості сучасної системи управління соціальною сферою.....	21
2.2. Аналіз бюджетного фінансування соціальної сфери.....	28
РОЗДІЛ 3 ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ.....	38
3.1. Розвиток інклюзивності управління соціальною сферою в Україні на сучасному етапі.....	38
3.2. Рекомендації щодо підвищення інклюзивності управління соціальною сферою в Україні	47
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми інклюзивності державного управління соціальної сфери в Україні зумовлена сучасними викликами, з якими стикається країна в умовах соціальних, економічних та політичних трансформацій. Сьогодні, в умовах глобалізації та європейської інтеграції, особливо важливим є забезпечення рівного доступу до соціальних послуг для всіх верств населення, зокрема для вразливих груп, таких як люди з інвалідністю, малозабезпечені родини та інші.

Інклюзивний підхід у державному управлінні не лише відповідає міжнародним стандартам прав людини, але й сприяє формуванню більш справедливого та згуртованого суспільства. В Україні, де соціальна нерівність та економічні виклики залишаються на порядку денному, впровадження інклюзивних практик стає ключовим фактором для забезпечення стійкого розвитку та підвищення якості життя громадян.

Дослідження інклюзивності у державному управлінні соціальної сфери також важливе в контексті підвищення ефективності державних послуг. Адаптація державних програм та політик до потреб різних груп населення, а також залучення користувачів послуг до розробки інклюзивних рішень дозволяє не лише забезпечити їхні права, але й сприяє соціальному розвитку, зміцненню довіри до державних інституцій та підвищенню соціальної згуртованості.

Таким чином, дане дослідження має на меті проаналізувати існуючі практики інклюзивності в системі державного управління соціальною сферою в Україні, виявити основні проблеми та розробити рекомендації для їх подолання, що, в свою чергу, сприятиме формуванню більш інклюзивної та ефективної системи управління соціальною сферою.

Проблематика інклюзивності державного управління соціальною сферою лише набуває відповідної актуальності та інтересу в наукових колах, а тому наукові дослідження мають фрагментарний характер. Разом з тим певні тренди в цьому аспекті вже формуються в роботах таких вчених як А. Кожині, М. Мельник, І. Андрейко, С. Щеглюк, Н. Павлішина, О. Снігова, Л. Федулової та ін., які досліджують питання державного управління розвитком територій

(регіону, міста, села, громади) на засадах інклюзивності. Деякі вчені, зокрема О. Антошак, С. Богданов, О. Заярнюк, З. Удич, К. Кузнецов розкривають проблему інклюзивності через систему освіти.

Водночас, як показали результати аналізу, питанням інклюзивності державного управління соціальною сферою приділено недостатньо уваги, що визначає необхідність здійснення досліджень у даному плані.

Метою дослідження є дослідити і виявити виклики та загрози у системі державного управління соціальною сферою в Україні та розробити рекомендації з метою підвищення її інклюзивності.

Для досягнення зазначеної мети ставляться та вирішуються такі **завдання**:

1. узагальнити та уточнити теоретико-методологічні підходи до визначення змістовного понятійного апарату;
2. проаналізувати Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні;
3. розглянути особливості сучасної системи управління соціальною сферою та простежити динаміку розвитку соціальної системи України;
4. виокремити основні складові соціальної політики в Україні та визначити особливості її реалізації в умовах війни;
5. провести аналіз бюджетного фінансування соціальної сфери в Україні;
6. визначити та описати сучасні тенденції фінансування соціального захисту і соціального забезпечення в Україні після повномасштабного вторгнення росії в Україну;
7. виділити основні інклюзивні характеристики розвитку країни та визначити напрямки державного управління соціальною сферою для забезпеченні їх реалізації;
8. визначити та описати проблеми, які стримують розвиток інклюзивного державного управління;
9. дослідити та описати соціальні програми, які сприяють розвитку інклюзивності державного управління, що реалізуються в Україні на національному та регіональному рівнях;

10. розробити рекомендації щодо підвищення інклюзивності управління соціальною сферою в Україні.

Об'єктом дослідження є система державного управління соціальною сферою в Україні.

Предметом дослідження є інклюзивність системи державного управління соціальною сферою в Україні.

Методи дослідження. Розв'язання визначеної мети й поставлених завдань стало можливим за допомогою поєднання загальнонаукових (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, системний, структурно-функціональний) та емпіричних (аналіз документів) методів наукового дослідження.

Загальнонаукові методи: аналіз і синтез дозволило розділити складні системи публічного управління на компоненти з подальшим аналізом інклюзивності кожного з них та синтезом рекомендацій для вдосконалення. За допомогою індуктивного методу було проаналізовано досвід різних місцевих контекстів у впровадженні інклюзивності управління соціальної політики, та їх вплив на якість соціальних послуг. Дедуктивний метод дав змогу розглянути сучасні політичні процеси як сукупність викликів, що обумовлюють пошук нових моделей публічної політики. Загальнонауковий системний і структурно-функціональний методи дозволили проаналізувати публічну політику як цілісну систему з інституційною, нормативною, функціональною підсистемами, які мають свої відповідні функції, що впливають на якість соціальних послуг.

Емпіричні методи: аналіз документів, дозволив проаналізувати законодавчі акти, стратегії, конвенції, програми та інші документи, що регулюють соціальну політику та інклюзивність управління; провести аналіз бюджетного фінансування соціальної сфери. За допомогою методу спостереження було зібрано дані про реальні процеси та практики інклюзивності державного управління соціальною сферою в Україні. Метод порівняння дозволив порівняти практики та стратегії управління соціальною політикою в різних регіонах України. Це допомагає зрозуміти, наскільки ефективно працює система по відношенню до інших моделей.

Наукова гіпотеза дослідження. У нашій дослідницькій роботі ми висуваємо основну гіпотезу, яка спрямована на пояснення обраної проблеми:

- інклюзивність системи державного управління соціальною сферою впливає на якість соціальних послуг в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами:

Кваліфікаційна (магістерська) робота виконана в рамках тематичного плану НДР Донецького національного університету імені Василя Стуса ініціативного фундаментального дослідження кафедри політології та державного управління: «Публічна політика і державне управління в умовах війни та повоєнного відновлення України» (реєстраційний номер 0123U101423).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

- виділено основні інклюзивні характеристики розвитку країни та визначені напрями державного управління соціальною сферою для забезпеченні їх реалізації;
- доведена залежність між інклюзивністю системи державного управління соціальною сферою та якістю надання соціальних послуг

Практичне значення отриманих результатів. Основний науковий та прикладний результат дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному застосуванні рекомендацій, що дозволяють підвищити інклюзивність державного управління соціальною сферою, а також універсального підприємства як організації.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні результати роботи апробовані на III Міжнародній науково-практичній конференції «Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень».

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел. Повний обсяг роботи - 61 сторінка друкованого тексту. Основний зміст викладений на 54 сторінках, містить 7 рисунків, 2 таблиці. Список використаних джерел та літератури містить 53 найменування.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНН ІНКЛЮЗИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ

1.1. Поняттєво-категоріальний апарат дослідження

З моменту проголошення незалежності у 1991 р .Україна розпочала свій нелегкий шлях демократизації суспільства та процес формування громадянського суспільства. До основних ознак громадянського суспільства дослідники відносять: економічну незалежність громадян; розвинуту демократію; рівноправність громадян; забезпеченість прав і свобод громадян; вільне формування громадської думки, ідеологічний і політичний плюралізм; свободу створення та діяльності засобів масової інформації; високий рівень інтелектуального та психологічного розвитку членів суспільства, їх здатність до самодіяльності у складі певного інституту громадянського суспільства [1].

У процесі розвитку громадянського суспільства дослідники виділяють наступні етапи: ексклюзія (виключення), сегрегація, інтеграція та інклюзія (Рис. 1.1).

Поняття «ексклюзія» в даному випадку трактується в більшості як виключення, відокремлення або відсторонення, відкидання і нехтування потребами окремих груп або членів суспільства. У результаті ексклюзії людина або група відчувають себе виключеними, не прийнятими або відокремленими від інших. Дослідник І. Андрейко зауважує: «основними проявами і формами соціальної ексклюзії виступають злиденність, бідність, дискримінація за ознакою статі, віку, релігії, національної та расової приналежності, стану здоров'я, рівня освіти та інші форми порушення прав і свобод людини в сучасному суспільстві» [2, с.23].

Наступний етап розвитку суспільства характеризується поняттям «сегрегація», яке в «Українській дипломатичній енциклопедії» визначається як різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному

відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними, мовними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав [43].

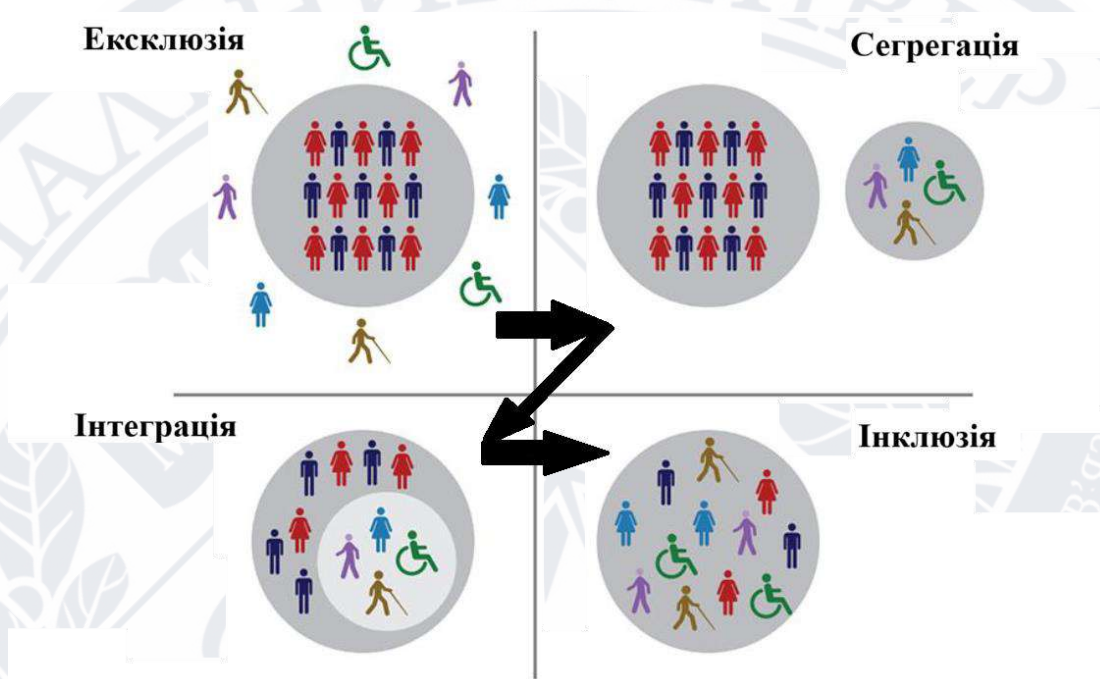

Рисунок 1.1. Еволюція громадянського суспільства

Джерело: відображено автором на основі [48]

Ексклюзія і сегрегація є подібними етапами, в обох випадках існує відокремлення або ізоляція людей або груп. Однак між ними існує різниця. Ексклюзія – це процес відокремлення людей або груп на основі різних факторів, таких як статус, релігія, етнічність тощо. Люди можуть бути відокремлені від інших через дискримінацію, нерівність, стигматизацію або відмову від спілкування чи участі в певних суспільних, культурних чи інституційних процесах. Ексклюзія може мати негативні наслідки для тих, хто її відчуває. А сегрегація – це процес, у якому люди або групи відокремлюються від інших, щоб жити, працювати, навчатись та відпочивати в окремих просторах, які часто відрізняються за соціальними та економічними характеристиками. У сегрегації люди можуть бути відокремлені через фізичні бар'єри або через соціальні чинники, такі як розрізнення в обслуговуванні або обмеження в доступі до

ресурсів. Сегрегація може мати негативні наслідки для суспільства в цілому, оскільки вона може сприяти нерівності та виключенню, а також зменшити можливості для розвитку та процвітання [40].

Подолання таких етапів розвитку громадянського суспільства як ексклюзії та сегрегації вимагає комплексного підходу, та включає:

- розробку та удосконалення нормативно-правової бази;
- створення рівних можливостей;
- освіту та підтримку вразливих груп, у тому ж числі маломобільних груп населення.

Надзвичайно важливо приділити увагу розвитку громадянського суспільства та його переходу на етапи інтеграції та інклюзії. Інтеграція та інклюзія – це два різних підходи до сприяння рівності та включення людей з різних соціальних та культурних груп. Вони мають певну різницю у своїх підходах та практичному застосуванні.

Етап інтеграції забезпечує об'єднання різних груп людей у спільних соціальних, економічних і політичних умовах. Цей підхід часто базується на ідеї адаптації менш чисельних груп до основного суспільства або норм, що вже існують. Наприклад, у контексті освіти інтеграція може означати включення учнів з особливими потребами до загальноосвітньої системи, але з певною мірою адаптації до існуючих стандартів.

На противагу інтеграції, інклюзія ширше розглядає процес створення суспільства, де кожна людина, незалежно від своїх різних характеристик, має право бути повністю включеною і прийнятою. Інклюзія прагне створити умови, які враховують потреби та індивідуальність кожної людини, забезпечуючи доступність, рівність можливостей і переваг різних груп.

Інклюзія (з англ. – «долучення до будь-кого або до будь-чого») – новий термін, який увійшов у вітчизняний словниковий запас наприкінці ХХ ст. У 1945 році ООН прийняла Загальну декларацію про права людини, в якій проголосила, що права людини не залежать від статі, кольору шкіри, національності, релігії

тощо. Усі незалежні країни, зокрема й Україна, закріпили ці права у своїх Конституціях. Так, Конституції України проголошує [21]:

- ст. 23 «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості»;
- ст. 24: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»;
- ст. 28: «Кожен має право на повагу до його гідності».

Ці та інші статті Конституції України є особливо важливими для людей, які мають будь-які обмеження, пов'язані зі здоров'ям, знаннями, особливим тимчасовим станом, для людей, які є мало мобільними і потребують додаткових зусиль для «долучення» до соціальної сфери.

Соціальна інклюзія («включення, долучення») з'явилась як результат переходу суспільства до соціальної політики, яка базується на соціальній моделі інвалідності. Фактично це процес змін у політичній, економічній, соціальній сферах, спрямований на утвердження соціальної рівності. Це забезпечення таких умов, за яких усі діти й дорослі могли б брати участь у житті суспільства як рівноправні його члени, яких поважають і які роблять свій внесок у суспільний розвиток. Соціальна інклюзія відображає активний і спрямований на розвиток людини підхід до суспільного добробуту, що передбачає не просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків, а дещо більше: зміну концепції соціальної політики. «Соціальна інклюзія» – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя. Дії держав відповідно до принципів соціальної інклюзії мають забезпечувати людям ширші можливості для участі в підготовці та прийнятті рішень, що їх стосуються, та реалізації їхніх основних прав [36].

З дотриманням принципів соціальної інклюзії повинні розроблятися державні стратегії в сфері освіти, охорони здоров'я, економіки, працевлаштування, міграції, будівництва, благоустрою тощо.

Найбільш поширеною у вітчизняній науці та практиці інклюзія розглядається у сфері освіти тому, що освітня система є віддзеркаленням стану суспільства й водночас важливим засобом його перебудови. Інклюзія в освіті означає створення освітнього середовища, у якому усі учні, незалежно від своїх здібностей та потреб, можуть навчатися разом, спілкуватися та розвиватися.

У всіх випадках, коли це тільки можливо, усі діти мають навчатися разом. Звісно, всі діти різні: комусь легше дається один матеріал, комусь — інший, у когось може бути дефіцит уваги, а в когось труднощі з пересуванням. Інклюзія в освіті передбачає, що, попри певні життєві обставини, в яких опиняється дитина, у неї має бути можливість і доступ до якісної освіти й підтримка з боку вчителів.

Цей пункт ми виділяємо окремо ще й для того, щоб наголосити: дуже важливо показувати дітям різноманіття нашого світу змалечку. Діти, які зростають із розумінням, що всі люди різні, але мають рівні можливості, у подальшому так само із розумінням та прийняттям ставляться до інших. А це зменшує ризики дискримінації та негативного ставлення до людей, які відрізняються за якимись ознаками, вже у дорослому житті.

Дослідженню інклюзії в освіті та соціальній інклюзії присвячені численні праці іноземних (Д. Фергюсон, Л. Джуніпер, К. Роджерс, Е. Еріксон, Ш. Діксон, Т. Лорман, Д. Депплер, Д. Харві) та вітчизняних (О. Антощак, С. Альохіної, С. Богданов, В. Бондар Г. Гаврюшенко, О. Заярнюк, А. Колупаєва, С. Мельник, Н. Найда, Л. Ткаченко, С. Сиротюк, Н. Софій, І. Попової, І. Ярмошук та ін.) науковців.

Загалом інклюзія — багатозначний термін, який можна розуміти як включеність, що збільшує можливості участі всіх громадян у соціальне життя громади і суспільства загалом. Насамперед тих, хто має фізичні та ментальні порушення, але інклюзії можуть потребувати не лише люди з інвалідністю, а й будь-яка людина у певних життєвих обставинах.

1.2. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на шляху побудови інклюзивного суспільства

В Україні останні десятиліття здійснювались кроки у напрямку формування громадянського суспільства та розвитку інклюзивного суспільства, однак були й кроки які гальмували цей процес. З'являлись приклади, які свідчили, що українці рухаються у напрямку розвитку інклюзивності, створювались просвітницькі, соціальні, культурні проєкти покликані привернути увагу до питання інклюзивності, але водночас тема сприймалась у суспільстві лише частково, адже існували усталені стереотипи. У стереотипах в певній мірі відображаються суспільні цінності, або навпаки певні стереотипи свідчать про їх відсутність [40]. Формування та розвиток інклюзивного суспільства власне і передбачає формування цінностей, в основі яких лежить прийняття людини такою, якою вона є, створення умов для її розвитку, формування як особистості, самореалізації.

Позитивним і невідворотним процесом стало прийняття у квітні 2021 року Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [32], яку розробили в межах ініціативи «Без бар'єрів» Першої леді України Олени Зеленської. Поява цього важливого для нашого суспільства документа свідчить про те, що суспільство вже готове до такої трансформації.

Стратегія орієнтується на провідні документи щодо створення безбар'єрного простору, зокрема:

- Конвенцію про права осіб з інвалідністю, ратифіковану Законом України від 16 грудня 2009 р. [20];
- Європейську соціальну хартію (переглянуту), ратифіковану Законом України від 14 вересня 2006 р. [14];
- Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, міжнародну ініціативу «Партнерство Біарріц» [19].

Відповідно прийнятої Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року кожні два роки Міністерство розвитку

громад та територій разом з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади мають розробляти та подавати Кабінетові Міністрів України проекти дворічних планів заходів з реалізації Національної стратегії, а також відповідно за кожні два роки здійснюється оцінка результативності реалізації стратегії.

Унікальність цієї стратегії полягає в тому, що її творцями є фахівці, які працюють у сфері інклюзивності багато років, а органи державного управління виступали у якості упорядників документа. Створення цього документу стало наочним втіленням принципу «Нічого для нас без нас».

Метою Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики (рис.1.2).

НАПРЯМИ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ

Фізична безбар'єрність

Інформаційна безбар'єрність

Цифрова безбар'єрність

Суспільна та громадянська
безбар'єрність

Освітня безбар'єрність

Економічна безбар'єрність

Рисунок 1.2. Напрямами безбар'єрності відповідно до Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року

Джерело: виділено автором на основі [32]

У рамках стратегії напрями безбар'єрності охоплюють ключові сфери життя людини. Коротко кожний з напрямків можна охарактеризувати так:

- Фізична безбар'єрність передбачає доступність усіх об'єктів фізичного оточення для всіх соціальних груп незалежно від віку, стану здоров'я, інвалідності, майнового стану, статі, місця проживання та інших ознак.

- Інформаційна безбар'єрність передбачає, що люди незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей мають доступ до інформації в різних форматах та з використанням технологій, зокрема шрифт Брайля, великошрифтовий друк, аудіодискрипція (тифлокоментування), переклад жестовою мовою, субтитрування, формат, придатний для зчитування програмами екранного доступу, формати простої мови, легкого читання, засоби альтернативної комунікації (одним із яскравих втілень є «Довідник безбар'єрності»).

- Цифрова безбар'єрність передбачає доступ усіх суспільних груп до швидкісного Інтернету, публічних послуг та публічної цифрової інформації (одним із яскравих втілень є застосунок «Дія»).

- Суспільна та громадська безбар'єрність передбачає забезпечення рівних можливостей участі всіх людей, їх об'єднань та окремих суспільних груп у житті громад та держави, рівний доступ до суспільно-політичного та культурного життя, сприятливе середовище для фізичного розвитку та самореалізації, а також інклюзивне середовище як передумова для участі у всіх формах суспільного життя та громадської активності.

- Освітня безбар'єрність передбачає створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, зокрема освіти протягом життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей (прикладом є застосунок «Дія. Освіта»).

- Економічна безбар'єрність передбачає, що всі громадяни незалежно від віку, статі, сімейного стану чи стану здоров'я мають умови та можливості для працевлаштування, отримання фінансових та інших ресурсів для заняття підприємництвом чи самозайнятістю.

Традиційно соціальна інклюзія та створення безбар'єрного середовища в Україні розглядаються щодо людей з інвалідністю, представників маломобільних груп. Однак, як свідчить зарубіжний досвід, такий методологічний підхід є дещо звуженим та не характерний для сучасної практики розвинених країн, адже вважаються продуктивнішими більш ширші напрями політики щодо інклюзії та безбар'єрності [37]. До цільових груп зазвичай залучають не тільки осіб з функціональними порушеннями працездатності та інвалідністю, а й людей старшого віку, матерів з дітьми до 6 років, дітей, що залишилися без батьківського піклування, та молодь. В цілому можна зазначити що групи осіб які потребують інклюзивних рішень та створення безбар'єрного середовища знаходяться постійно, або певний період часу в обставинах, що створюють для них бар'єри, які роблять ці групи маломобільними (рис. 1.3)

Рисунок 1.3. Маломобільні групи населення

Джерело: виділено автором

Комплексні підходи усунення обмежень суспільства є складовими процесів управління різноманітністю та стратегічними програмами суспільної інтеграції. Такі підходи створюють ширші можливості для залучення різних груп

громадян до соціальних процесів. Застосовуються спеціальні політики щодо інтеграції національних меншин, міграційних спільнот. Зasadничою складовою у цьому процесі також є забезпечення політики протидії дискримінації меншин, досягнення реальної рівності представників різних груп у різних сферах суспільно-політичного, економічного життя.

В нашій державі на сучасному етапі у результаті наслідків повномасштабного вторгнення росії в Україну у структуру та чисельність осіб яким необхідна соціальна інклюзія та створення безбар'єрного середовища були внесені особливі корективи. Лише зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб (За повідомленням Міністерства соціальної політики у 2020 р. нараховувалось близько 1,5 млн осіб, а вже на початок 2024 року в Україні було зареєстровано 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб) яскраво демонструє зміну раніше існуючих тенденцій. Крім того, різко зросла кількість осіб з інвалідністю внаслідок війни, ветеранів війни, осіб, які перемістилися за межі України у зв'язку з війною, осіб, які проживають у районах проведення бойових дій, осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей, загиблих воїнів та членів їх сімей та ін. категорій осіб постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. Саме ці складні обставини ще більшою мірою зумовлюють необхідність створення інклюзивного суспільства в Україні.

Необхідно зрозуміти, що інтегруючи у суспільство інклюзивні підходи, багато людей можуть несподівано перевершити наші очікування, якщо вони отримають необхідну допомогу і підтримку, якщо для них будуть створені сприятливі умови. Інклюзивне суспільство прагне дати можливість кожному розкрити свій повний потенціал, незалежно від обмежень. Базовий інклюзивний підхід визначає кожну людину як цінність, а найвищою цінністю для людини визначається її власне життя – саме ця ідея лежить в основі інклюзивного суспільства.

РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ

2.1. Особливості сучасної системи управління соціальною сферою

Для забезпечення внутрішньополітичної, економічної та соціальної стабільності, що є головними передумовами подальшого існування і розвитку, будь-яке суспільство змушене постійно врегульовувати свої соціальні проблеми. Засобом такого регулювання є соціальна політика.

Державне управління соціальною сферою здійснюється шляхом формування та реалізації державної соціальної політики.

Сьогодні поняття «соціальної політики» є предметом досліджень значних провідних вітчизняних науковців, зокрема О. Бутнік [5] аналізував моделі соціальної політики та їх особливості; С. Ветлинський [7] досліджував проблематику соціальної політики крізь призму соціального захисту військовослужбовців; О. Кришень [22] досліджував проблему формування та реалізації соціальної політики на регіональному рівні; А. Михненко та Н. Щур [25] досліджували міжнародний досвід впровадження моделей соціальної політики; О. Славкова [35] досліджувала проблеми державної соціальної політики її проблеми та перспективи вдосконалення; Л. Ємельяненко та Л. Федулова [15] досліджували особливості соціальної політики на регіональному рівні.

Найбільше нам імпонує визначення соціальної політики як системи управлінських, регулятивних та саморегулятивних, організаційних, економічних і правових дій держави, спрямованих на захист громадянських, економічних, соціальних, культурних прав людини, закріплених в Конституції, міжнародних правових актах і законах, реалізація та дотримання яких сприяють створенню умов для розвитку соціального потенціалу особистості, соціальної безпеки людини, її соціального захисту [8, с. 7-8].

Соціальна політика держави реалізується через механізм державного управління соціальною сферою.

Дослідження механізму державного управління соціальною сферою є актуальним напрямом наукових пошуків. Зміна ролі держави, її функцій потребує удосконалення системи державного управління та доповнення традиційних складових механізму управління в соціальній сфері інноваційними елементами, які б забезпечили адекватність соціальної політики потребам суспільства в кожний конкретний проміжок часу [27].

Соціальна політика є важливим елементом забезпечення соціальних стандартів прийнятих в рамках держави [29]. Тобто до основних завдань соціальної політики відноситься забезпечення певного рівня соціального захисту, що відповідає основним правилам та принципам соціального забезпечення на рівні держави.

До основних складовими соціальної політики відносять:

1. Соціальні програми та послуги. Розробка та впровадження програм та послуг, які спрямовані на надання соціальної допомоги, загальнодоступної освіти, включення у трудові відносини, та інших соціальних послуг. Особливості соціальної політики полягають у формуванні певної рамки соціальних стандартів характерних саме для цього конкретного суспільства. Важливим аспектом є відповідність соціальних програми філософії соціальної політики, якщо соціальні програми не відповідають принципам соціальної політики, то їх реалізація буде її дискредитувати. Тому кожен з компонентів соціальної політики має великий ступінь важливості як елемент системи.

2. Соціальне забезпечення. Створення належних систем соціального забезпечення, до прикладу, таких як пенсія, допомога по безробіттю, матеріальна допомога тощо. Соціальне забезпечення є основним компонентом наповнення соціальної політики. Він формує її кількісні показники через систему заходів соціальної політики. Соціальне забезпечення це набір конкретних дій, що плануються та будуть реалізованими в рамках соціальної політики. Саме соціальне забезпечення перетворює соціальну політику з набору гасел на дієвий інструмент впливу на соціальну реальність окремої категорії населення з метою її вдосконалення.

3. Освіта. Розвиток системи освіти, гарантування доступу до якісної освіти, підтримка навчання та розвиток освітніх програм. Освіта сприяє освоєнню певного набору компетентностей представникам різних категорій населення, які їх потім реалізують на практиці через власну професійну діяльність. Тому освітній компонент в рамках будь-якої соціальної політики це акцентуація на формуванні професійних компетентностей, які матимуть попит на ринку праці.

4. Трудова політика. Регулювання трудових відносин, включаючи створення сприятливих умов праці, регулювання проблем на ринку праці та захист прав споживачів. Трудова політика це важливий компонент розвитку соціальних взаємовідносин між різними членами суспільства та соціальними інституціями. Мета трудової політики полягає у працевлаштуванні представників різних верств населення та соціальних груп зважаючи на їх прагнення в сфері працевлаштування та можливостей держави сприяти працевлаштуванню у сферах пріоритетних для державного та суспільного розвитку.

5. Житлова політика. Забезпечення доступу до адекватного житла, регулювання проблем на ринку нерухомості, всебічна підтримка уразливих груп населення. Житло є одним з важливих факторів розвитку суспільства так як без забезпечення пріоритетних соціальних груп доступним та якісним житлом не можна говорити про перспективи позитивних соціальних перетворень як на території конкретної територіальної громади так і держави в цілому.

Доступність — це усунення фізичних бар'єрів і, навпаки, створення таких умов, за яких кожна людина буде почуватися комфортно у тому чи іншому просторі.

Універсальний дизайн — це такий дизайн простору, будівель, предметів, а також послуг і програм, яким можуть користуватись абсолютно всі без якоїсь особливої адаптації. При цьому універсальний дизайн не виключає використання розумного пристосування. Останнє може застосовуватися, коли в особи виникає певна ситуація, що потребує втручання. Один із принципів універсального дизайну — рівність у його використанні.

Тобто плаский вхід у будівлю й відсутність сходинок оцінять і люди з інвалідністю, що пересуваються у кріслі колісному, і батьки з дитячими візочками, і люди, які подорожують і можуть користуватися важкими валізами.

6. Громадське здоров'я. Реалізація програм громадського здоров'я, забезпечення вільного доступу до медичних послуг. Отримання якісної медичної допомоги є важливим компонентом якості життя та соціального комфорту громадян. Навіть в багатьох розвинених країнах високий рівень розвитку економіки не є тотожним гарному медичному забезпеченню. Тому в будь-якій соціальній політиці фактор медичного забезпечення є наріжним і від нього може залежати сприйняття чи не сприйняття соціальної політики серед широких верств населення.

7. Гендерна рівність та соціальна інклюзія. Реалізація соціальної політики, яка спрямована на гендерну рівність та включення різних соціальних груп у соціум. Сьогодні до гендерного компоненту соціальної політики досить високі вимоги. Так як подолання гендерних стереотипів вважається наскрізним завданням трансформації всіх українських соціальних інституцій. Тому сьогодні кожна з моделей соціальної політики, навіть не зважаючи на особливості воєнного стану, повинна містити гендерний та інклюзивний компонент задля забезпечення гендерного паритету та інклюзивності в соціальних процесах та практиках.

8. Ментальне здоров'я. Згідно з визначенням ВООЗ, ментальне здоров'я — це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя. Це означає, що ментальне здоров'я об'єднує здоровий дух та психіку людини із соціальним складником. Воно є важливим для втілення бажань, реалізації цілей, доброго фізичного самопочуття. А з іншого боку — психічне здоров'я кожного індивіда важливе для всього суспільства. Стан ментального здоров'я залежить від багатьох чинників: соціальних, екологічних та навіть економічних [49].

У поєднанні та взаємодії усі ці елементи створюють соціальну систему, яка уособлює гарантію соціальної справедливості, підтримку вразливих верств населення та сприяє покращенню якості життя загалом.

У міжнародній та вітчизняній статистиці одним із популярних показників для оцінки розвитку соціальної системи загалом та вимірювання людського розвитку є узагальнюючий індекс – індекс людського розвитку (ІЛР), який синтезує варіанти вибору тривалого і здорового життя, набуття знань та наявності доступу до ресурсів, необхідних для підтримання гідного рівня життя. Існують різні методики його розрахунку. У щорічних звітах ПРООН широко використовують ІЛР, який враховує: стан здоров'я, рівень освіти та реальну купівельну спроможність населення

Людський капітал визнаний найціннішим ресурсом сучасної економіки, тому підвищення його якості є першочерговим завданням розвитку кожної країни загалом та зокрема соціальної політики держави. В умовах зростання невизначеності економічного розвитку внаслідок природних (екологічні проблеми), соціальних (COVID-19), економічних (фінансові кризи, інфляція), політичних (повномасштабна війна росії проти України) криз вирішення цього питання значно ускладнюється. Це підтверджується зниженням Індексу Людського Розвитку (ІЛР) в 2022-2023 рр. в багатьох країнах світу. Для України, в якій щоденно руйнується фізичний капітал, втрачаються природні ресурси і знижується кількість населення, якість людського капіталу розглядається чи не єдиною можливістю для відбудови під час і після війни, а також запорукою ефективного процесу євроінтеграції [45].

Починаючи з 1990 року значення показника ІЛР України, зростало, але нерівномірно: зниження спостерігалось внаслідок соціально-економічних та політичних криз у 1991р., 2015 р. та 2019-2023 рр. (рис. 2.1).

У 2023 році величина ІЛР склала 0,734, що забезпечує Україні лише 100-те місце серед 193 країн в рейтингу 2023 року. Як вказано в новому Звіті про людський розвиток «Вихід із глухого кута: Переосмислення співпраці в умовах поляризованого світу», презентованому Програмою розвитку ООН (UNDP),

показник опустився до найнижчого рівня з 2004 року, і важко оцінити всю глибину впливу на Україну повномасштабного вторгнення росії через складність, а інколи і неможливість збору даних, особливо на окупованих територіях [42].

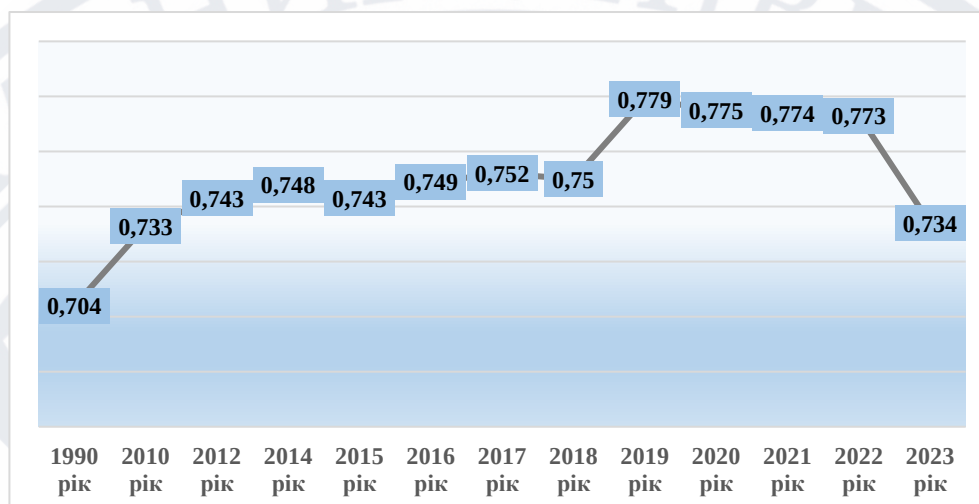

Рисунок 2.1 Динаміка показника Індекс Людського Розвитку в Україні у 1990-2023 роках

Джерело: складено на основі: [50, 51]

Загалом війна загальмувала соціальний розвиток України та відкинула національну економіку назад у розвитку на роки. Наслідки війни значно ускладнили реалізацію кожної складової соціальної політики:

- Виникла гостра необхідність у створенні нових та адаптації існуючих соціальних програм та послуг.
- З'явилися нові численні категорії осіб постраждалих внаслідок збройної агресії росії проти України, що потребують соціального забезпечення.
- Дистанційні та змішані форми навчання, відсутність у учнів повного доступу до освітнього матеріалу через руйнування енергетичної системи, недостатня якість інтернет-зв'язку та незабезпеченість необхідним технічним обладнанням зумовили зниження якості освітнього процесу. Згадані обставини стали також однією з причин міграції учнів і викладачів в безпечні країни, насамперед, в країни ЄС, де є умови для отримання якіснішої освіти і

самореалізації. Все це зумовило складні виклики для освітньої складової соціальної політики.

- Важка демографічна криза, вимушена міграція населення як всередині країни так і за її межі, вилучення з ринку праці величезної кількості людей та залучення їх до оборони держави та інші наслідки війни зумовили значний дефіцит трудових ресурсів та складність регулювання проблем на ринку праці. Однак за даними Міністерства соціальної політики [30] в Україні 2,7 мільйона людей мають інвалідність, більше половини з них - у працездатному віці. Працює лише кожен третій із них. Тобто, така значна кількість людей позбавлена можливості працювати. На жаль, не всі вони можуть скористатися своїм правом на працю, оскільки на їхньому шляху до роботи постають не лише загальносуспільні проблеми на ринку праці, а й транспортні, комунікаційні та психологічні бар'єри.

- Житлова інфраструктура в умовах війни є однією з найбільш постраждалих компонентів. Значно зросла кількість осіб, що повністю або частково втратили своє житло та відповідно потребують забезпечення житла. Все це значно ускладнює реалізацію такої складової соціальної політики як житлова політика. Однак важливим моментом стає відбудова житлової та нежитлової інфраструктури з урахуванням будівельних норм, які дозволять забезпечити доступність, що відповідно до Довідника безбар'єрності [12] означає усунення фізичних бар'єрів і, навпаки, створення таких умов, за яких кожна людина буде почуватися комфортно у тому чи іншому просторі. Кінцевою ціллю соціальної політики у аспекті житлової політики вважаємо відбудова зруйнованої, переобладнання існуючої та побудова нової житлової та нежитлової інфраструктури за принципами універсального дизайну. Універсальний дизайн, відповідно до Довідника безбар'єрності [12] — це такий дизайн простору, будівель, предметів (а також послуг і програм), яким можуть користуватись абсолютно всі без якоїсь особливої адаптації. При цьому універсальний дизайн не виключає використання розумного пристосування. Останнє може застосовуватися, коли в особи виникає певна ситуація, що

потребує втручання. Один із принципів універсального дизайну — рівність у його використанні. Тобто плаский вхід у будівлю й відсутність сходинок оцінять і люди з інвалідністю, що пересуваються у кріслі колісному, і батьки з дитячими візочками, і люди, які подорожують і можуть користуватися важкими валізами.

- Зростання кількості осіб, що потребують медичної допомоги внаслідок військової агресії проти України, чисельності осіб з інвалідністю серед ветеранів війни та осіб що постраждали внаслідок впливу військових дій, збільшення кількості осіб що мають посттравматичний стресовий розлад внаслідок участі у військових діях або від їх впливу, ще більше актуалізує необхідність забезпечення якісної медичної допомоги та вільного доступу до медичних послуг та інклюзії в медицині.

- За статистикою, майже всі люди, які постраждали від надзвичайних ситуацій, зазнають впливу стресу. За сучасний умов повномасштабної війни кількість осіб, що зазнають впливу стресу величезна і продовжує збільшуватись. Саме тому зростає актуальність такої важливої складової соціальної політики як ментальне здоров'я. Адже згідно ВООЗ [52] ментальне здоров'я — це стан психічного добробуту, який дозволяє людині справлятися зі стресом, реалізовувати здібності, навчатися та працювати, робити внесок у життя своєї громади. Ментальне здоров'я є основним правом людини та невід'ємною частиною її загального фізичного стану. Психічний добробут — це основа індивідуальної та колективної здатності ухвалювати рішення, будувати стосунки та формувати світ. Соціальна політики має бути направлена на стимулювання психологічної стійкості особи, або резилієнтності особи, тобто здатності проживати випробування, зберігаючи, відновлюючи та плекаючи ментальне здоров'я, особистісну цілісність і соціальні зв'язки [47].

Загалом війна загальмувала соціальний розвиток України та відкинула національну економіку назад у розвитку на роки. Наслідки війни значно ускладнили та продовжують ускладнювати реалізацію кожної складової соціальної політики нашої держави. Однак, усі ці виклики лише підвищують

актуальність динамічного інклюзивного розвитку державного управління соціальною сферою.

2.2. Аналіз бюджетного фінансування соціальної сфери

Соціальний захист населення є важливим елементом сучасного суспільства, що передбачає систему заходів та програм, спрямованих на забезпечення благополуччя та підтримки громадян у важких життєвих ситуаціях. Соціальний захист охоплює різноманітні аспекти, включаючи соціальне страхування, надання соціальної допомоги, реалізацію соціальних послуг та інші заходи, спрямовані на підтримку та захист різних категорій населення. Цей комплексний підхід сприяє створенню стабільного та справедливого соціального середовища, де кожен громадянин може мати достойні умови для життя та розвитку.

Основні напрями соціального захисту спрямовані на забезпечення благополуччя та підтримки різних соціальних груп. Ці напрями включають соціальне страхування, що забезпечує фінансову підтримку у непередбачуваних життєвих ситуаціях, соціальну допомогу, спрямовану на надання матеріальної підтримки, соціальні послуги для покращення якості життя та соціальну реабілітацію для інтеграції у суспільство. Ці напрями взаємодіють для створення стійкого соціального захисту, що забезпечує гармонійний розвиток інклюзивного суспільства та забезпечує кожному громадянину необхідний рівень підтримки та захисту [24].

До основних напрямків соціального захисту населення відносяться [23]:

- соціальне страхування (система страхування від різних ризиків, таких як хвороба, безробіття, інвалідність та інші негативні життєві обставини, яка передбачає виплату допомоги або компенсації у випадку настання таких подій);
- соціальна допомога (включає в себе допомогу тим, хто опинився у складному життєвому становищі або знаходиться у нерівних умовах. Соціальна

допомога може включати матеріальну допомогу, житлові послуги, харчування, медичні послуги та інші види підтримки);

- соціальні послуги (передбачає надання різноманітних соціальних послуг, таких як соціально-психологічна допомога, консультативна допомога, підтримка у вирішенні життєвих проблем та інші види підтримки для різних груп населення);

- соціальна реабілітація (спрямована на повернення або підтримку осіб з обмеженими можливостями у суспільство, підтримку їхньої інтеграції та самостійності шляхом реабілітаційних заходів, навчання та підтримки);

- пенсійне забезпечення (передбачає виплату пенсій для осіб, які досягли певного віку, і для інших категорій населення відповідно до умов відповідного законодавства [4]).

Ці напрями соціального захисту взаємодіють між собою та утворюють комплексну систему підтримки та захисту населення, спрямовану на забезпечення соціальної справедливості та благополуччя у суспільстві.

Україна доєдналась до тих країн, для яких діяльність держави у сфері соціального захисту та соціального забезпечення своїх громадян через фінансування соціальної сфери має надзвичайно важливе значення. Це обумовлено як різким падінням доходів переважної більшості населення під час кризових явищ в економіці, так і традиційно орієнтацією громадян на одержання соціальних послуг саме від держави [9].

Фінансове забезпечення соціального захисту та соціальне забезпечення населення являють собою систему грошових відносин розподільчого характеру, в процесі яких за рахунок податків та спеціальних внесків формуються централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, які в подальшому використовуються на фінансування соціальних виплат і допомог [16, 28, 31].

Варто підкреслити, що під джерелом фінансування соціального захисту та соціального забезпечення слід розглядати бюджетні та позабюджетні фонди грошових коштів, які забезпечують фінансовими ресурсами та звідки черпаються фінансові ресурси [17].

Основним джерелом фінансування соціального захисту та соціального забезпечення є валовий внутрішній продукт (ВВП), в процесі розподілу та перерозподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки, частина яких через сплату податків та соціальних внесків (обов'язкових чи добровільних) спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів [38].

Державне фінансування соціального захисту здійснюється як через безпосередню виплату різного роду соціальних допомог (як у грошовій, так і в натуральній формах), так і фінансування різноманітних закладів соціального захисту населення, які безоплатно надають їм різноманітні послуги [10].

Основними джерелами фінансових ресурсів при цьому є кошти державного та місцевих бюджетів, а також власні кошти закладів соціального захисту, які вони можуть отримувати через надання певних платних послуг або від різноманітних спонсорів [39].

Так, відповідно до наказу Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 р. за № 11 (зі змінами) до структури видатків на соціальний захист належать видатки на: випадок непрацездатності, соціальний захист пенсіонерів, соціальний захист ветеранів війни, захист сім'ї, дітей та молоді, соціальний захист безробітних, допомогу у вирішенні житлового питання, соціальний захист інших категорій населення, фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту інша діяльність у сфері соціального захисту [26].

Для комплексної оцінки рівня соціального захисту населення важливо провести аналіз сучасного стану витрат бюджету на соціальний захист населення, який включає в себе огляд та оцінку різноманітних аспектів бюджетних витрат, спрямованих на забезпечення соціального захисту населення [13].

Дослідження означених аспектів допоможуть отримати повну картину щодо витрат бюджету на соціальний захист населення та виявити можливості для покращення ефективності системи соціального захисту.

В Україні складна система соціального захисту. Не зважаючи на величезний вплив повномасштабного вторгнення росії в Україну на можливості фінансування, враховуючи всі виклики та ризики бідності, уряд визначив своєчасне фінансування найважливіших видатків соціальної сфери одним із пріоритетів бюджетного фінансування і намагався повністю та вчасно виплачувати соціальні виплати. Це стало можливим завдяки фінансовій допомозі міжнародних партнерів, чия підтримка дозволила забезпечити першочергові витрати. Таке рішення уряду стало підходом до соціальної політики на 2022 рік, який продовжено і у 2023-2024 роках.

Проведемо аналіз зміни обсягу видатків бюджету в цілому, а також видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та оцінку їх питомої ваги у видатках зведеного бюджету та ВВП України за останні п'ять років у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка обсягу видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та їх питома вага у видатках зведеного бюджету та ВВП України за 2019-2023 рр.

Рік	Видатки зведеного бюджету, млрд. грн.	ВВП, млрд. грн.	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення			
			усього, млрд. грн.	частка у загальній сумі зведеного бюджету, %	частка у ВВП, %	зміна відносно попереднього року, %
2019	1370,1	3974,5	321,8	23,49	8,10	
2020	1595,3	4194,1	346,7	21,73	8,27	7,74
2021	1844,4	5459,6	367,3	19,91	6,73	5,94
2022	3043,5	5191,0	455,2	14,96	8,77	23,93
2023	4440,9	6537,8	514,1	11,58	7,86	12,94

Джерело: складено автором на основі: [6, 11]

У 2022 році видатки зведеного бюджету зросли на 65%. Видатки на оборону зросли у 8,2 рази, а витрати на безпеку – у 2,5 рази більше ніж у 2021 році. Вони становили 37,6% та 14,9% загальних видатків зведеного бюджету відповідно. У результаті, частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення зменшилася на 5,1 в. п., до 15% від загальних видатків, хоча соціальний бюджет у 2022 році зріс на 22,3% [11].

У 2023 році видатки на оборону та безпеку залишалися пріоритетними для країни. Як і у 2022 році, соціальні видатки майже повністю фінансуються за рахунок міжнародної допомоги, яка надається через гранти або пільгове кредитування.

За даними табл. 2.1, динаміка частки видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальній сумі видатків зведеного бюджету має загальну тенденцію до спаду. Якщо у 2019 році частка складала 23,49%, то вже у 2023 році цей показник був лише на рівні 11,58%, тобто знизився майже на 12% за п'ять років. Частка видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у сумі ВВП протягом 2019-2021 рр. демонструвала тенденцію до зниження, однак у зв'язку з впливом повномасштабного вторгнення зниженням показника ВВП у 2022 році та зростанням соціальних видатків у військовий час цей показник зріс майже на 2%, та вже у наступному році ситуація в економіці дещо стабілізувалась почалось зростання ВВП і цей показник знизився майже на 1 %.

Зміна видатків на соціальний захист відносно попереднього року показала нам тенденцію поступового приросту величини витрат у 2020-2021 роках на 7,74 та 5,94% відповідно, та повномасштабне вторгнення зумовило аномально стрімкий темп приросту видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у 2022 році на 23,93% та 12,94% у 2023 році.

Для більш комплексного дослідження стану фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні слід графічно розглянути динаміку обсягу фінансування зазначеної сфери як за рахунок державного бюджету так і місцевими бюджетами. Дані зобразимо на рис. 2.2.

За даними рис. 2.2 можна стверджувати, що найбільша сума бюджетного фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України була виділено у 2023 році і становила 469,2 млрд. грн. Проте з місцевих бюджетів найбільше було виділено у 2019 р. у розмірі 103,2 млрд. грн., що склало найбільші за останні п'ять років 32,07%. Як свідчать дані обсяг фінансування соціального захисту і соціального забезпечення в Україні за рахунок державного за проаналізований період бюджету постійно зростає в той час як фінансування видатків з місцевого бюджету у 2020 році різко скоротилось на 79,2 млрд.грн., у порівнянні з попереднім роком або на 25,15% у структурі фінансування за ці роки.

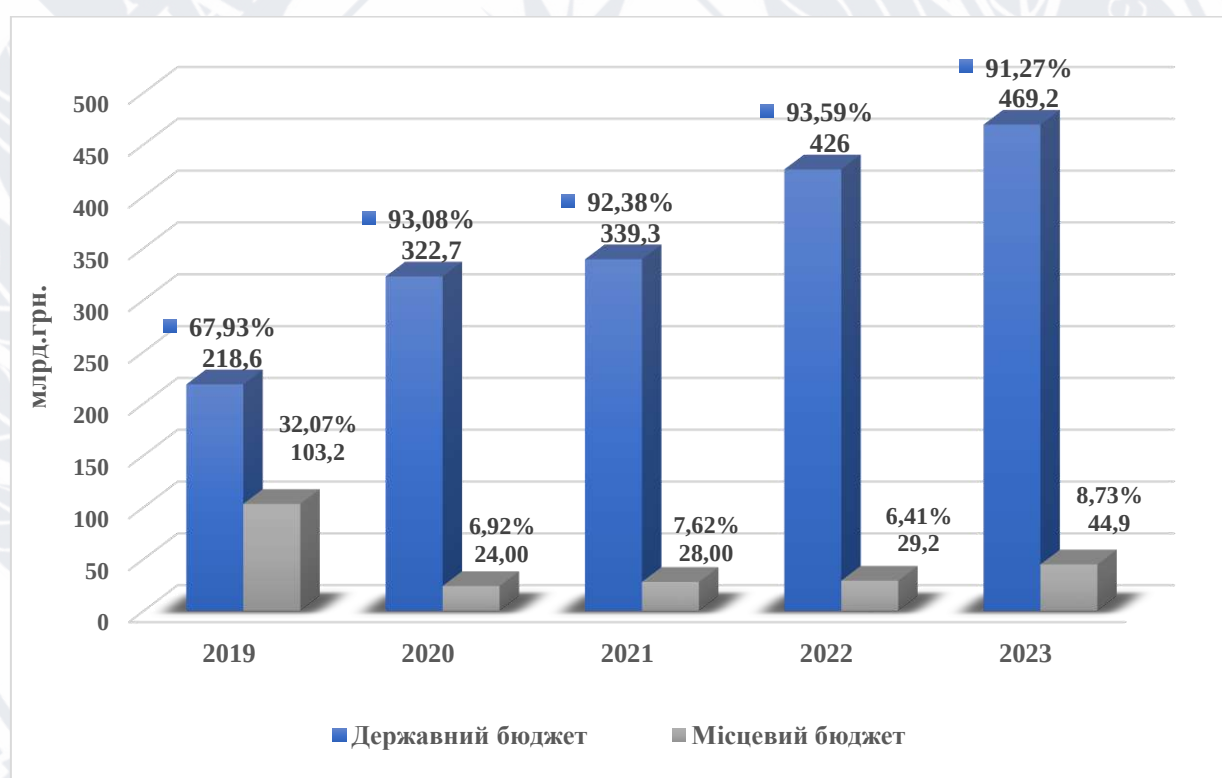

Рисунок 2.2 Динаміка обсягу та частки фінансування соціального захисту і соціального забезпечення в Україні за рахунок державного та місцевих бюджетів у 2019-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі: [11]

Починаючи з 2020 року щороку спостерігалось відносно співмірне бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за кошти державного та місцевих бюджетів у діапазоні 91-93% та 9-7% відповідно.

Для розширеного аналізу та виявлення пріоритетних напрямків у бюджетному фінансуванні проведемо аналіз розподілу витрат на різні сектори соціального захисту, а також визначимо, на які конкретні сфери життя населення припадає найбільший обсяг соціальних витрат (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Розподіл витрат зведеного бюджету України на різні сектори соціального захисту у 2022-2023 роках

Сектор соціального захисту	2022 рік		2023 рік	
	Витрати, млрд. грн.	Частка від загальних витрат, у %	Витрати, млрд. грн.	Частка від загальних витрат, у %
Соціальний захист та соціальне забезпечення в цілому, в тому числі:	455,19	100,00	514,1	100
- соціальний захист пенсіонерів	244,04	53,61	286,1	55,65
- соціальний захист інших категорій населення (ВПО, малозабезпечених)	156,22	34,32	156,6	30,46
- допомога у вирішенні житлового питання	35,13	7,72	19,7	3,83
- інша діяльність у сфері соціального захисту	11,17	2,45	14,9	2,90
- соціальний захист на випадок непрацездатності	4,33	0,95	6,3	1,22
- соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	2,16	0,47	27,3	5,31
- соціальний захист ветеранів війни та праці	2,05	0,45	3,0	0,58
- соціальний захист безробітних	0,07	0,02	0,3	0,05
- фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,03	0,01	0,008	0,002

Джерело: складено авторами на основі даних [11]

При цьому найбільша сума видатків з державного бюджету була здійснена на соціальний захист пенсіонерів. У 2022 році вона склала 244,04 млрд. грн., а вже в 2023 році зросла до 286,1 млрд. грн., що склало відповідно 53,61% та 55,65% від загальної суми видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Як і в попередні роки, для забезпечення своєчасної та повної виплати пенсій існував трансферт із центрального бюджету до Пенсійного фонду.

На другому місці серед витрат посідають видатки на соціальний захист інших категорій населення (найчисельнішими категоріями є внутрішньо переміщені особи (ВПО) та малозабезпечені особи) у розмірі 156,22 млрд. грн. у 2022 році та 156,6 млрд. грн. у 2023 році, що склало 34,32 % та 30,46% відповідно від загальної суми видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення.

У 2022 році фінансування підтримки ВПО суттєво зросло через різке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб. Кількість офіційно зареєстрованих ВПО зросла під час повномасштабного вторгнення з 1,5 млн до 4,9 млн осіб. Проте фактична кількість може бути значно більшою, оскільки не всі реєструються як ВПО.

Загалом фінансування з державного бюджету на підтримку ВПО у 2022 році сягнуло 57 млрд грн проти 3,0 млрд грн у 2021 році, тобто зросли у 19 разів. Виплати ВПО у 2023 році були автоматично продовжені без необхідності додаткових направлень та звернень до органів соціального захисту населення [3].

Найбільшими програмами соціального забезпечення є допомогу ВПО та малозабезпеченим сім'ям (програма гарантованого мінімального доходу, ГМД), соціальний захист пенсіонерів і житлово-комунальні субсидії. У видатках на ці програми відбулись значні зміни з початком повномасштабного вторгнення, що детально розглянуто на рисунку 2.3 у щомісячному розрізі.

Крім того, значне фінансування було виділено на інші програми соціальної допомоги. Суттєвих змін у структурі та відповідно об'ємах видатків зазнали такі видатки як допомога у вирішенні житлового питання об'єм якої значно знизився у 2023 році порівняно з 2022 роком з 35,13 млрд. грн., що складало 7,72% до 19,7

млрд. грн., що становило 3,83% загальних витрат соціальний захист та соціальне забезпечення.

На противагу у 2023 році порівняно з попереднім періодом відбулось значне зростання видатків на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді з 2,16 млрд. грн. тобто 0,47% у структурі соціальних витрат 2022 року до 27,3 млрд. грн., що склало вже 5,31% від загальних видатків соціальний захист та соціальне забезпечення у 2023 році.

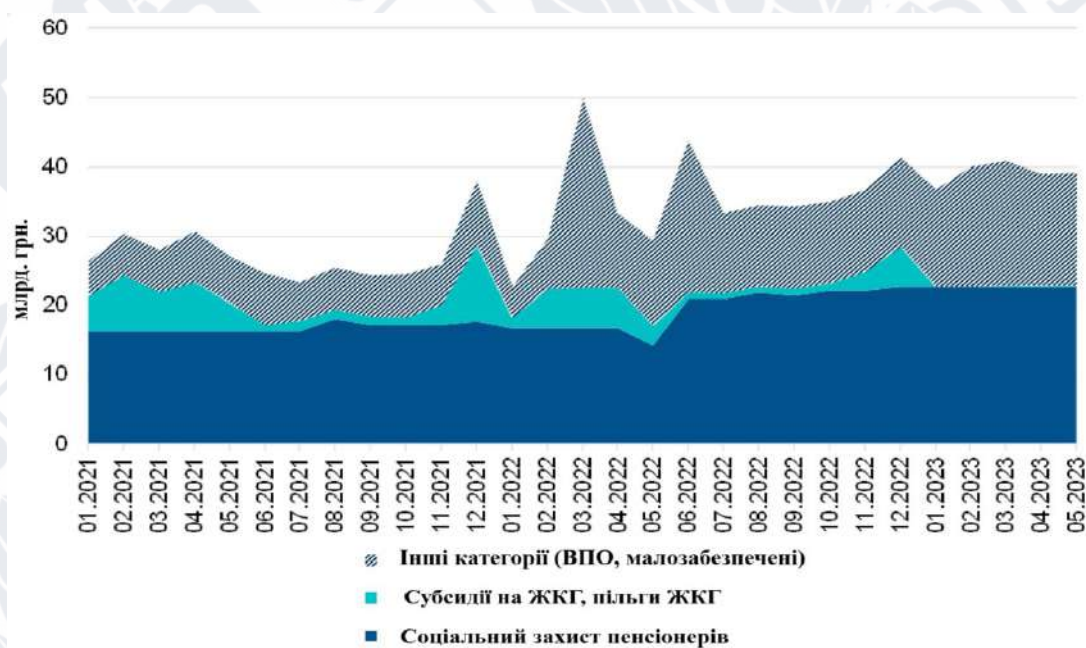

Рисунок 2.3. Динаміка видатків на основні програми соціального захисту
Джерело: складено авторами на основі даних [11]

Держава, хоч і з суттєвими корективами, продовжила виплачувати допомогу з безробіття під час воєнного стану. З вересня 2022 року парламент обмежив допомогу з безробіття для тих, хто перебуває на обліку як безробітний. Зокрема, скорочено тривалість виплати допомоги з безробіття до 90 днів зі 120-ти – 360-ти днів, які діяли раніше. Схеми дострокового виходу на пенсію були скорочені з двох років до одного року.

Крім того, допомогу з безробіття зменшили до мінімальної заробітної плати незалежно від страхового стажу. Імовірних причин змін було дві. З одного боку, це можна пояснити обмеженням бюджету Фонду страхування на випадок

безробіття. З іншого боку, уряд намагався стимулювати безробітних активніше влаштовуватися на наявну роботу чи погоджуватися на громадські роботи [3]. Уряд вніс зміни до Постанови про громадські роботи щодо залучення більшої кількості безробітних до громадських робіт, пов'язаних з війною, які включають, зокрема, заходи з розбудови оборонної інфраструктури, допомоги екстреним службам в очищенні територій після російських ракетних і безпілотних атак, розбирання завалів та відновлення пошкоджених внаслідок бойових дій будівель та ін. Людей, які беруть участь у таких громадських роботах, уряд назвав Армією відродження. Оплата праці за виконання громадських робіт здійснюється у розмірі не меншому за мінімально затверджений розмір заробітної плати.

Крім того були продовжені існуючі та запроваджені нові державні програми підтримки зайнятості такі як «Програму переміщення» (метою є перемістити компанії в безпечніші місця, подалі від лінії бойових дій та зберегти робочі місця), «Доступні кредити 5 – 7 - 9%» (надання пільгових кредитів для бізнесу для підтримки та відновлення роботи під час війни і збереження робочих місць), «єРобота» (запроваджено декілька грантових програм для підтримки малого та середнього підприємництва та збереження або створення нових робочих місць, а також мікрогранти «Власна справа» для нових стартапів), «Субсидії на працевлаштування» (роботодавці можуть претендувати на отримання компенсації частини заробітної плати та єдиного соціального внеску на створення робочих місць. Це стосується не лише випадків працевлаштування ВПО, а й працевлаштування незахищених категорій працівників, зокрема передпенсійного віку, осіб з інвалідністю тощо).

Загалом рішення уряду щодо фінансування наявної системи соціального захисту було правильним. Згідно з одинадцятим раундом опитування, проведеного Міжнародною організацією з міграції (МОМ), 43% усіх домогосподарств в Україні повністю могли вичерпати свої заощадження до грудня 2022 року [53]. Тому, якби соціальні виплати, у тому числі пенсії, не виплачувалися вчасно, виникли б побоювання, що то кількість біженців була б

значно більшою. Крім того, своєчасне фінансування соціального захисту також підтримало вітчизняні сектори, такі як харчова та легка промисловість.

Держава продовжила фінансувати соціальні програми та стимулювати зайнятість, щоб зберегти соціальну безпеку у воєнний час, обмежити зростання бідності та підвищити економічну стійкість країни. Це сталося завдяки успішним переговорам з міжнародними фінансовими та гуманітарними організаціями та іншими країнами щодо забезпечення фінансування таких програм. Інакше б держава не мала би фінансування соціальних видатків, оскільки податкових надходжень було достатньо лише для покриття витрат на оборону та безпеку.

РОЗДІЛ 3 ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток інклюзивності управління соціальною сферою в Україні на сучасному етапі

Інклюзивність в державному управлінні передбачає забезпечення рівних можливостей для всіх громадян без будь-якої дискримінації за ознаками статі, віку, раси, етнічної належності, інвалідності, соціального становища та інших факторів. У соціальній сфері це означає створення умов, за яких люди з різними потребами та обмеженнями матимуть доступ до всіх соціальних послуг та ресурсів, які надаються державою. Забезпечення участі громадян у процесах прийняття рішень щодо розподілу соціальних благ та можливість впливати на прийняття рішень.

Інклюзивність державного управління сприяє соціальній стабільності зменшуючи соціальну напругу, інтегруючи вразливі групи населення в суспільне життя. Також створює можливості для розвитку. Забезпечує освіту, працевлаштування, підприємницькі ініціативи для різних груп. Посилює децентралізацію, де громадам доступне більше автономії в ухваленні рішень, що сприяє вирішенню локальних проблем. Велика кількість програм в Україні ефективно реалізуються у співпраці з міжнародними організаціями, фондами та представництвами, зокрема такими як ООН, ЄС, USAID, UNICEF та іншими, що забезпечує залучення додаткових ресурсів, міжнародної підтримки та успішного досвіду у реалізації соціальних ініціатив розвинених країн світу.

Інклюзивність державного управління у соціальній сфері в цілому направлена на забезпечення інклюзивності розвитку країни як на місцевому так і на національному рівні. Аналіз і узагальнення наукових праць[18,44,46] та матеріалів міжнародних організацій дозволяє виділити основні інклюзивні характеристики розвитку та класифікувати їх за певними ознаками (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 Основні інклюзивні характеристики розвитку країни

Джерело: сформовано автором

Розглянемо кожну з цих інклюзивних характеристик детальніше та напрямки державного управління соціальною сферою для забезпеченні їх реалізації:

- Соціальне включення передбачає широке соціальне включення, яке охоплює молодь, жінок, осіб з інвалідністю, мігрантів, а також участь цих категорій у місцевому управлінні. Державне управління соціальною сферою має бути направлене на забезпечення рівних можливостей для кожного у доступі до соціальних благ та ресурсів, також наявності та застосування механізмів для більш справедливого розподілу суспільного багатства (доходів).
- Економічне включення сприяє зниженню рівня явищ крайньої бідності та високого рівня безробіття. Державне управління соціальною сферою має бути направлене на забезпечення можливостей для працевлаштування різних вразливих категорій, підвищення рівня та якості життя, створення нових робочих місць для досягнення повної продуктивної зайнятості, створення умов для гідної праці, а також створення можливостей для самозайнятості та розвитку підприємницької діяльності.

- Доступність послуг. Особливе місце в можливості забезпечення реалізації цієї характеристики займає саме державне управління соціальною сферою, яке має бути направлене на доступність освітніх, культурних, медичних, транспортних, цифрових, фінансових та ін. послуг для всіх категорій населення.
- Збереження довкілля та ресурсів передбачає ощадливе використання природних ресурсів та запобігання деградації навколишнього середовища, а також створення «зелених» робочих місць.

На сьогодні в Україні та інших країнах є низка проблем, які стримують розвиток інклюзивного державного управління. До основних проблем можна віднести:

- Недостатня відповідність законодавчої бази вимогам інклюзивності. Наразі у нашій державі реалізується значна робота для вирішення цієї проблеми, зокрема яскравим прикладом є прийняття у квітні 2021 року Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року та поступова адаптація основних соціальних законодавчих актів. Однак незважаючи на те, що відбувається трансформація у напрямку забезпечення прав для соціально вразливих груп, реальне виконання цих норм часто є недостатнім.
- Відсутність чітких механізмів моніторингу та контролю за виконанням законів, що призводить до їх лише формального дотримання.
- Низька ефективність взаємодії між державними установами і громадськими організаціями. Громадські організації часто працюють у певних сегментах соціальної сфери, але між ними та державними органами не завжди налагоджена ефективна співпраця, що веде до дублювання зусиль і недостатнього охоплення потреб громадян.
- Існування інформаційних бар'єрів. Багато людей, особливо представники соціально вразливих груп, не мають достатньої інформації про доступні для них послуги. Це стосується як правових, так і адміністративних процедур. Відсутність зрозумілих і доступних інформаційних каналів знижує ефективність реалізації соціальних програм.

- Недостатня підготовленість державних службовців. Важливою проблемою є відсутність належного навчання і підвищення кваліфікації для державних службовців щодо інклюзивних практик, що обмежує ефективність управлінських рішень в соціальній сфері.

Однак, незважаючи на існування ряду проблем, які стримують розвиток інклюзивності державного управління соціальною сферою, все ж таки в Україні як на національному так і на регіональному рівні вже існують та створюються нові програми, які сприяють розвитку інклюзивності державного управління. Кожна з цих програм направлена на реалізацію однієї або кількох з основних інклюзивних характеристик розвитку країни, що розглянуті на рисунку 3.1.

На національному рівні можемо відмітити наступні програми:

- «Відкрите урядування» (Open Government Partnership, OGP). Ініціатива, спрямована на забезпечення прозорості діяльності уряду та залучення громадян до прийняття рішень через відкриті дані, консультації та звітність. Гарантує доступ до інформації, залучає громадські організації, активістів та громадян до обговорення політик. Програма сприяє соціальному включенню та доступності послуг.

- «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства». Документ, що визначає механізми співпраці уряду з громадянським суспільством. Сприяє участі громадських організацій, вразливих груп населення (жінок, людей з інвалідністю, молоді) у формуванні та моніторингу політик. Програма сприяє соціальному включенню [41].

- «Електронні петиції». Громадяни можуть подавати петиції до органів влади онлайн, і після досягнення визначеної кількості підписів вони підлягають розгляду. Дозволяє всім громадянам висловлювати думки та впливати на рішення. Програма сприяє соціальному включенню та доступності послуг.

- «Громадські консультації». Механізм, який дозволяє громадянам брати участь в обговоренні нормативно-правових актів та політичних рішень. Забезпечує відкритий діалог між владою та громадянами. Програма сприяє соціальному включенню та доступності послуг.

- Програма «Успішна молодь» (Міністерство молоді та спорту). Спрямована на підтримку молодіжного підприємництва, лідерства та участі у суспільному житті через освітні програми, тренінги та проекти. Програма сприяє соціальному, економічному включенню та збереженню довкілля.

- Молодіжні центри. Створюються на базі громад для підтримки активності молоді, зокрема в селах та малих містах. Програма сприяє соціальному включенню та доступності послуг.

- Національний план дій з гендерної рівності до 2030 року. Включає заходи з боротьби з насильством, підтримки жінок у політиці, бізнесі, освіті та науці. Програма сприяє соціальному та економічному включенню [34].

- Ініціатива «Гендерно орієнтоване бюджетування». Інструмент, який використовується для аналізу та реструктуризації доходів і видатків бюджету для того щоб враховувати потреби жінок та чоловіків у плануванні місцевих і державних бюджетів. Програма сприяє соціальному та економічному включенню.

- Програма забезпечення осіб з інвалідністю технічними засобами реабілітації. Підтримка людей з інвалідністю через надання протезів, крісел колісних, слухових апаратів тощо. Програма сприяє соціальному включенню та доступності послуг.

- Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) - установи, яка створені з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах. Програма сприяє соціальному включенню та доступності послуг.

- Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року — це ключовий документ, спрямований на створення умов, які забезпечують рівний доступ до інфраструктури, послуг, інформації та можливостей для всіх громадян, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, соціального статусу чи місця проживання. Стратегія затверджена Урядом України у 2021 році та має комплексний підхід до подолання бар'єрів у

суспільному, економічному та культурному житті [32]. Сприяє соціальному та економічному включенню, а також збереженню довкілля та доступності послуг.

- Програма забезпечення житлом ВПО. Передбачає надання соціального житла або пільгових кредитів для купівлі власного житла. Однією з таких ініціатив є програма «Доступне житло». Програма сприяє соціальному та економічному включенню.

- Інтеграційні центри для ВПО. Функціонують у різних регіонах і пропонують консультації, курси перекваліфікації, підтримку у пошуку роботи. Програма сприяє соціальному та економічному включенню, а також доступності послуг.

- Програма реінтеграції ветеранів та їхніх сімей: Орієнтована на соціальну адаптацію учасників бойових дій та їхніх родин [33]. Програма сприяє соціальному та економічному включенню та доступності послуг.

- Програма «Соціальна картка» - це персоніфікована цифрова (віртуальна) банківська картка лояльності у смартфоні, призначена для підтримки волонтерів, внутрішньо переміщених осіб та біженців. Дозволяє окремим категоріям населення (малозабезпеченим, пенсіонерам, багатодітним сім'ям) отримувати знижки на ліки, харчові продукти та транспортні послуги. Програма сприяє економічному включенню та доступності послуг.

- Програма «Доступ до правосуддя» (БПД). Безоплатна правова допомога для малозабезпечених, ВПО, ветеранів та осіб, які потребують юридичної підтримки. Програма сприяє економічному включенню та доступності послуг.

- Монетизація субсидій - це механізм, який дає можливість людям економити. Перехід виключно на монетизовану форму робить систему житлових субсидій більш ефективною і стимулює громадян до раціонального використання енергоресурсів. Замість пільг у натуральній формі громадяни отримують грошові кошти для самостійного розподілу. Програма сприяє економічному включенню та доступності послуг.

- Програма підтримки соціального підприємництва. Допомагає організаціям, які надають послуги або працевлаштовують людей із інвалідністю. Програма сприяє економічному включенню.

- Програма «Енергоефективність у житлових будинках». Сприяє економії ресурсів та зменшенню витрат домогосподарств, особливо у малозабезпечених громадян. Програма сприяє економічному включенню та також збереженню довкілля.

Окремо виділимо програми, спрямовані на підвищення доступності послуг для населення, що охоплюють різні сфери, включаючи медицину, освіту, транспорт, соціальний захист та інші галузі:

- Програма «Доступні ліки»: Забезпечує громадян ліками від серцево-судинних захворювань, бронхіальної астми та діабету 2 типу безоплатно або з частковою оплатою.

- Медична реформа «Гроші йдуть за пацієнтом»: Гарантує безоплатний доступ до базового пакета медичних послуг у сімейних лікарів.

- «Швидка без бар'єрів» Програма модернізації системи екстреної медичної допомоги, забезпечення сучасним обладнанням і транспортом.

- Програма «Всеукраїнська школа онлайн». Забезпечує доступ до освітніх матеріалів через інтернет.

- Програма «Безбар'єрна залізниця». в рамках, якої розробили стратегію безбар'єрності. Змінили підхід до комунікації, почавши активно взаємодіяти з громадськими організаціями. У 2024 році працюємо над тим, щоб подорожі залізницею були комфортними та доступними для всіх пасажирів»

- Дія (Портал державних послуг). Надання онлайн-доступу до послуг, як-от оформлення паспортів, субсидій, отримання витягів тощо.

- Електронна медицина (eHealth). Реєстрація пацієнтів, електронні рецепти, запис до лікаря через інтернет.

Дослідивши програми національного рівня можемо зазначити, що їх існує велика кількість і кожна з цих програм створена з метою забезпечення соціальної справедливості, інтеграції різних груп населення та створення рівних

можливостей для всіх. Проте існують і недоліки як у самих програмах так і в практичній їх реалізації. Часто ресурси обмежені, і вони не завжди досягають тих, хто найбільше потребує допомоги. Недостатня поінформованість людей про такі можливості та нерівний доступ до цих механізмів у сільській місцевості. Відсутність чітких механізмів контролю та оцінки ефективності програм призводить до зловживань та неефективності. Але найбільша проблема полягає в тому, що до розробки програм не завжди були залучені цільові аудиторії. До прикладу єдиний портал державних послуг Дія при всій зручності недоступний для осіб старшого віку, осіб з порушенням зору та осіб які мають певні кінетичні порушення. Електронна медицина (eHealth) практично недоступна в сільській місцевості. Також існує багато інших прикладів. Систематичний підхід, розширення фінансування та залучення громадян цільових груп до управління програмами можуть зробити ці ініціативи більш ефективними та впливовими.

Частину окреслених недоліків загальнонаціональних програм вдається вирішити шляхом ефективної реалізації соціальних програм на регіональному та місцевому рівні. Розглянемо вдалий досвід реалізації соціальних програм регіонального рівня на прикладі міста Вінниця. Вінницю сім разів визнано найкомфортнішим містом для проживання в Україні, вперше, у 2013 році журнал “Фокус” оголосив Вінницю лідером рейтингу “Найкращі міста для життя”. В 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 і 2021 роках Вінниця очолила подібний рейтинг від соціологічної групи «Рейтинг».

У Вінниці реалізуються численні ініціативи та соціальні програми, спрямовані на розбудову інклюзивності державного управління. Це місто відоме своїм прогресивним підходом до управління, доступності послуг, залучення громадян до місцевого самоврядування та інноваційними соціальними проєктами. Розглянемо приклади програм та ініціатив які були реалізовані та продовжують реалізовуватись у Вінниці останні роки:

- Бюджет громадських ініціатив Вінницької територіальної громади. Метою ініціативи є залучення мешканців до розподілу міського бюджету через подання власних проєктів та голосування. Громадяни мають можливість

впливати на рішення про фінансування соціально важливих проєктів, які на думку громадян є найнеобхіднішими на даний момент. Однією з вимог конкурсу є інклюзивність проєктів незалежно від їх спрямування. У рамках програми були створені інклюзивні спортивні та дитячі майданчики, доступні для маломобільних груп. Покращення бібліотечних просторів та інше.

- Центри надання адміністративних послуг «Прозорий офіс». Забезпечення доступності адміністративних послуг для всіх жителів, включаючи вразливі категорії населення. Центри облаштовані відповідно до принципів універсального дизайну. Упроваджено електронну систему черг і консультаційні послуги. Застосовуються спеціальні рішення для забезпечення доступності всіх категорій мешканців, в тому числі з різними формами інвалідності. Постійно відбувається моніторинг надання послуг із залученням різних громадських організацій, які захищають права соціально вразливих категорій. Після чого за потреби вносяться зміни.

- Партнерство з громадськими організаціями. Забезпечення участі громадських організацій у прийнятті рішень на місцевому рівні.

- Рада безбар'єрності при Вінницькому міському голові. Рада безбар'єрності створена для безперешкодного середовища всіх груп населення, забезпечення рівних прав та можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими, шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної та громадської, освітньої і економічної безбар'єрності у всіх сферах життєдіяльності Вінницької міської територіальної громади.

- Сервіс «Доступність вуличної мережі міста», що створений на Геопорталі міста у розділі «Звернення громадян». На онлайн-мапі міста, Вінничани можуть позначити на місця, що викликають незручності. Для повідомлення про недоліки міської інфраструктури з погляду людей з інвалідністю, батьків з дитячими візочками або велосипедистів та інших категорій громадян.

На сучасному етапі розвитку України можна відзначити стрімкий розвиток інклюзивності управління соціальною сферою. Як на національному так і на

регіональних рівнях створюються та реалізуються досить багато соціальних програм та проектів направлених на забезпечення соціальної інклюзії. Досить багато програм реалізується у співробітництві з міжнародними організаціями та фондами. Така співпраця дозволяє врахувати позитивний міжнародний досвід та забезпечити дотримання високих міжнародних стандартів реалізації соціальних інклюзивних проектів.

Вінниця є прикладом прогресивного підходу до розбудови інклюзивності в державному управлінні. У місті реалізуються програми, які враховують потреби різних соціальних груп, і активно впроваджуються принципи прозорості, доступності та участі. Проте подальші кроки мають включати розширення масштабів таких ініціатив та їх впровадження у всіх районах громади.

3.2. Рекомендації щодо підвищення інклюзивності управління соціальною сферою в Україні

Інклюзивність у державному управлінні передбачає створення умов для рівного доступу до управлінських процесів всіх верств населення. Вдосконалення інклюзивності в державному управлінні дозволить забезпечити більш ефективне, справедливе та доступне надання державних послуг. Для цього необхідно вжити низку заходів, спрямованих на адаптацію існуючих систем та процедур.

1. Перш за все і найголовніше, на нашу думку, це створення та реалізація *“Політики рівності, різноманітності та інклюзивності”* (Equality, Diversity, and Inclusion Policy, або EDI Policy) в усіх державних підприємствах, в комунальних закладах та установах. Як показує міжнародний досвід EDI Policy це надзвичайно важливий елемент сучасного корпоративного управління. Така політика сприяє створенню здорового робочого середовища, забезпечує

довгостроковий успіх організації та відповідає вимогам етичного й законодавчого підходу до ведення бізнесу.

Створення та ефективна реалізація *“Політики рівності, різноманітності та інклюзивності”*, що кожен працівник, незалежно від статі, раси, віку, релігії, сексуальної орієнтації, фізичних можливостей чи будь-яких інших ознак, має рівні можливості для кар'єрного росту, навчання та розвитку. Це допомагає уникнути дискримінації та несправедливого ставлення на робочому місці. Організації, які активно підтримують різноманітність і інклюзивність, приваблюють ширше коло талантів. Працівники відчують себе цінними, коли їхні унікальні риси та досвід визнаються й враховуються, що підвищує лояльність і мотивацію. Різноманітність думок, культур, досвіду та ідей, яку забезпечує інклюзивний підхід, сприяє більш творчому й інноваційному вирішенню завдань. Команди, що складаються з людей різного походження, часто знаходять нестандартні рішення, що дозволяє компанії залишатися конкурентоспроможною. В Україні багато великих компаній, які в більшості працюють на міжнародних ринках, або мають іноземний капітал вже реалізують EDI Policy, але це переважно це приватні компанії, а от державні установи та більшість представників середнього та малого бізнесу мають прогалину в даному напрямку. Наявність EDI Policy, крім зазначених вище переваг допомагає також уникати юридичних проблем, пов'язаних із можливими скаргами на дискримінацію.

Компанії, що впроваджують EDI Policy, роблять вагомий внесок у побудову більш інклюзивного суспільства. Такі ініціативи демонструють відповідальність бізнесу перед суспільством і слугують прикладом для інших організацій.

Тому для ефективної реалізації інклюзивної політики необхідно розробити спеціальні стандарти інклюзивності, що будуть регламентувати умови надання послуг для різних соціальних груп. Такі стандарти передбачатимуть розробку та введення нових вимог до всіх державних програм, щоб вони враховували потреби різних соціальних категорій.

Впровадження "Політики рівності, різноманітності та інклюзивності" - це не лише моральний і соціальний обов'язок, але й стратегічний інструмент, це інвестиція в успіх не лише окремих компаній та проєктів, а й необхідна умова для розвитку інклюзивного суспільства та реалізації ефективного державного управління.

2. Наступним кроком, який підсилює попередній, є впровадження на підприємстві посади або особи відповідальної за дотримання норм безбар'єрності та інклюзивності. Ця ініціатива не лише забезпечує дотримання законодавчих вимог, але й сприяє розвитку організаційної культури, яка цінує рівність і повагу до кожного. Людина, відповідальна за інклюзивність та безбар'єрність, займається оцінкою фізичних, цифрових і організаційних бар'єрів, які можуть обмежувати доступ до приміщень, ресурсів чи послуг. Це включає адаптацію інфраструктури для людей з інвалідністю (наприклад, пандуси, ліфти, доступні туалети) та впровадження цифрової доступності (наприклад, адаптація веб сайтів для людей із порушеннями зору). Відповідальна особа допомагає інтегрувати принципи інклюзивності у всі аспекти діяльності підприємства — від підбору кадрів і навчання до взаємодії з клієнтами та партнерами. Це дозволяє уникати випадкових або несистемних підходів, які можуть бути менш ефективними. Відповідальна особа виступає містком між персоналом і керівництвом, забезпечуючи доступ працівників до необхідних умов для повноцінної роботи. Відповідальна особа займається впровадженням програм навчання для персоналу, підвищуючи рівень обізнаності про безбар'єрність і важливість інклюзивності. Це формує культуру поваги й толерантності всередині колективу. Також здійснює постійний моніторинг впровадження інклюзивних ініціатив, виявляє нові виклики та розробляє рішення для їх подолання. Це дозволяє підприємству оперативно реагувати на зміни й удосконалювати свої підходи.

Призначення відповідальної особи за безбар'єрність і інклюзію — це не просто крок у бік соціальної відповідальності, а важливий інструмент для підвищення ефективності прийнятих рішень.

3. *Інтеграція інклюзивності в програму професійної підготовки.* Однією з основних умов успішної реалізації політики інклюзивності державного управління є професійна підготовка та підвищення кваліфікації державних службовців. Без належної підготовки кадрів на всіх рівнях управління не можна забезпечити ефективне впровадження інклюзивних політик, які відповідають потребам різних соціальних груп та забезпечують рівний доступ до послуг. Система інклюзивності управління потребує змін не лише в законодавстві, а насамперед в підготовці кадрів. Підготовка персоналу повинна бути орієнтована на ефективну взаємодію з різними соціальними групами, забезпечення доступу до послуг, а також вирішення специфічних проблем, з якими стикаються особи з інвалідністю та інші соціально вразливі верстви населення. Важливо створити програми навчання для державних службовців, які будуть включати такі теми, як: принципи інклюзивності в державному управлінні; основи доступності для осіб з інвалідністю, у тому числі адаптація державних послуг; розпізнавання та реагування на потреби різних соціальних груп; правова база захисту прав вразливих груп населення; розробка та впровадження політик, орієнтованих на інклюзію.

Такі програми допоможуть державним службовцям не лише поглибити розуміння інклюзивного управління, але й на практиці втілювати ці принципи в роботі. Це дозволить ефективно розв'язувати проблеми вразливих категорій населення, забезпечити рівний доступ до послуг і підвищити довіру до державних установ. Кожен державний службовець, незалежно від посади, повинен мати базову підготовку в галузі інклюзивного управління. Це може бути частиною обов'язкової підготовки для вступу на державну службу або програм підвищення кваліфікації. Наприклад, для держслужбовців, які працюють в соціальній сфері, передбачені спеціалізовані курси, що розглядають питання інтеграції людей з інвалідністю, старших осіб, біженців чи малозабезпечених. Відсутність освіти в сфері інклюзії призводить до упереджених ставлень та недооцінки потреб певних соціальних груп, що в свою чергу знижує ефективність управлінських рішень і рівень доступу до послуг.

4. Однією з проблем, яка може стримувати ефективне впровадження інклюзивних політик, є недостатня мотивація для державних службовців. Важливо створити систему мотивації, яка не лише заохочує до навчання та розвитку, але й стимулює до успішного виконання завдань у сфері інклюзивного управління. Введення сертифікації державних службовців у галузі інклюзивності. Розробка та запровадження сертифікаційних програм для тих держслужбовців, які спеціалізуються на соціальних питаннях та інклюзії. Така сертифікація може підтверджувати їхній рівень кваліфікації в управлінні інклюзивними політиками та надавати додаткові можливості для кар'єрного росту. Запровадження кар'єрних бонусів для ефективної реалізації інклюзивних політик: Введення додаткових бонусів або підвищення зарплат для тих держслужбовців, які активно працюють над розробкою та впровадженням інклюзивних політик. Мотивування посадовців через кар'єрні стимули та матеріальні заохочення дозволить залучити більш кваліфікованих та зацікавлених у зміні соціального середовища професіоналів. Оскільки впровадження інклюзивних політик може бути довгостроковим процесом, стимулювання посиленої роботи та активної участі в таких ініціативах дозволить прискорити цей процес та забезпечити сталість результатів.

Створення інклюзивної культури в державному управлінні є ключем до забезпечення рівних можливостей для всіх громадян. Це вимагає активного залучення цільових аудиторій до управлінських процесів, просвітницьких кампаній для громадян та створення атмосфери інклюзивності на всіх рівнях управління. Тільки через комплексний підхід можна досягти реального прогресу в забезпеченні інклюзивного, відкритого та справедливого державного управління.

ВИСНОВКИ

У процесі проведення магістерського дослідження було здійснено комплексний аналіз інклюзивності системи державного управління соціальною сферою в Україні, який дозволяє зробити такі висновки:

1. Соціальна інклюзія як основа сталого розвитку полягає у створенні умов для участі всіх соціальних груп у суспільному житті. Інклюзивність державного управління є важливим фактором у забезпеченні рівних можливостей та соціальної справедливості.

2. В еволюції громадянського суспільства інклюзія є найвищим рівнем розвитку суспільства, де кожна людина, незалежно від своїх різних характеристик, має право бути повністю включеною і прийнятою. Інклюзія прагне створити умови, які враховують потреби та індивідуальність кожної людини, забезпечуючи доступність, рівність можливостей і переваг різних груп.

3. Інклюзивність державного управління в Україні перебуває на стадії активного розвитку. Незважаючи на значні досягнення у нормативно-правовій адаптації до міжнародних стандартів, існують прогалини, які потребують системного підходу до їх подолання. Основними проблемами які стримують розвиток інклюзивного державного управління є формальне виконання норм законодавства, відсутність чітких механізмів моніторингу, низька ефективність взаємодії між державними установами і громадськими організаціями, інформаційна необізнаність, а також недостатня підготовленість державних службовців.

4. Вплив воєнних дій в Україні значно ускладнює реалізацію соціальної політики, хоча в той же час зростає потреба в розвитку інклюзивності державного управління соціальною сферою, адже значно зросла чисельність осіб яким необхідна соціальна інклюзія, створення безбар'єрного середовища та соціальне забезпечення.

5. Співпраця уряду з міжнародними партнерами дала змогу забезпечити стабільність соціальних виплат під час війни, що стало важливим чинником у

підтримці економічної стійкості країни, а своєчасне фінансування соціальних програм дозволило зберегти соціальну безпеку та уникнути надмірної еміграції населення.

6. Проведений аналіз фінансування соціального захисту і соціального забезпечення в Україні дозволив визначити сучасні тенденції бюджетного фінансування соціальної сфери після повномасштабного вторгнення росії, а комплексний структурний аналіз витрат зведеного бюджету України на різні сектори соціального захисту дав змогу відслідкувати зміну пріоритетних напрямків фінансування з початком війни.

7. На національному рівні реалізується досить багато успішних ініціатив направлених на зростання інклюзивності державного управління соціальною сферою (необхідним та важливим етапом побудови інклюзивного суспільства стало прийняття та поступова реалізація Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року), однак на регіональних рівнях реалізація соціальних проектів дуже різна, а в окремих невеликих місцевих громадах реалізація деяких пунктів майже неможлива.

8. У результаті проведеного дослідження була доведена доцільність впровадження «Політики рівності, різноманітності та інклюзивності» (EDI Policy) на всіх рівнях державного управління у комунальних закладах та державних підприємствах. Така політика забезпечить рівні можливості для працівників незалежно від статі, раси, віку, релігії, сексуальної орієнтації або стану здоров'я. Впровадження EDI Policy сприятиме формуванню інклюзивного робочого середовища, підвищить мотивацію персоналу та посилить конкурентоспроможність організацій.

9. Для ефективної реалізації “Політики рівності, різноманітності та інклюзивності” (EDI Policy) необхідним є призначення відповідальної особи за дотримання інклюзивності та безбар'єрності в установах. Така особа буде інтегрувати принципи інклюзивності в усі аспекти діяльності організації, включно з адаптацією інфраструктури (пандуси, ліфти, доступні вебсайти тощо) та навчанням персоналу. Відповідальна особа також забезпечуватиме

моніторинг впровадження інклюзивних ініціатив, пропонуючи ефективні рішення для усунення нових викликів. Для стимулювання реалізації даної політики вважаємо необхідним інтегрувати у програми професійної підготовки державних службовців базовий курс інклюзивного управління, а також запровадити системи мотивації ефективного впровадження інклюзивних політик.

Отже інклюзивність державного управління є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку країни. Вона передбачає залучення різних соціальних груп до процесу прийняття рішень, що дозволяє враховувати інтереси широкого кола громадян. Подальший розвиток інклюзивного управління сприятиме зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню якості життя громадян.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абетка громадянського суспільства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/abetka-gromadyanskogo-suspilstva> (дата звернення: 26.02.2024).
2. Андрейко І. С. Соціальна ексклюзія як об'єкт соціально-політичних досліджень. Політикус: наук. журн. 2020. № 5. С. 23-28.
3. Бетлій О. Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022-2023 роки. За ред. В. Мовчан. – Аналітична записка Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, К. липень 2023. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzeltitel/-/content/social-na-politika-v-ukraini-u-voennij-cas-2022-2023-roki> (дата звернення: 20.08.2024).
4. Бліхар М., Гей К. Правові засади складання та розгляду бюджетної декларації. Підприємницьке господарство і право. 2021. №6. С. 144-149.
5. Бутник О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. Державне управління: удосконалення та розвиток, 2018. №5. С. 7-19.
6. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 21.09.2024).
7. Ветлинський С. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції. Ефективність державного управління, 4(49)(Ч.1), 2016. С 198-205.
8. Гансова Е. А. Соціальна політика та соціальна робота: навч. посіб. / Гансова Е. А, Лисенко О. М. Одеса, 2005. 208 с.
9. Гітіс Т.П., Чемерис Є.Т., Антонова В.І., Носаньова А.С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2020. № 1 (59). С. 116-122.
10. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери: м-фія / За ред. доктора філософії, проф., академіка АЕНУ Т.М. Кір'яна, д.е.н., проф. Ю.В. Пасічника. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2012. 398 с.

11. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 21.09.2024).

12. Довідник Безбар'єрності URL: <https://bf.in.ua/components/dostupnist/> (дата звернення: 21.08.2024).

13. Дюк А.А. Формування системи видатків державного бюджету та їх оптимізація. Ефективна економіка. 2018. №3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_3_42 (дата звернення: 21.09.2024 р.).

14. Європейська соціальна хартія (переглянута): Закон від 14.09.2006 № 137-V /06-ВР. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#n3 (дата звернення: 06.08.2024)

15. Ємельяненко Л.М., Федулова Л.І. Децентралізація в сфері соціальної політики в регіонах України. Економіка та держава. 2021. №4. С.4-11.

16. Жук О.Б. До питання дискусії: соціальний захист, соціальне страхування чи соціальне забезпечення. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2023. № 5. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/05/%d0%96%d1%83%d0%ba_%d0%9e.%d0%91._%d1%82%d0%b5%d0%b7%d0%b8.pdf (дата звернення: 21.08.2024).

17. Ключо О.О. Соціальна допомога в Україні: реалії, перспективи. Соціально-політичний журнал. 2020. № 4. С. 155.162.

18. Кожина А. В. Публічне управління інклюзивним місцевим розвитком: теорія, методологія, практика : монографія. К., Кам'янець-Подільський : НАДУ, ТОВ «Друкарня “Рута”», 2020. 452 с.

19. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 06.09.2024).

20. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Закон від 16.12.2009 № 1767-VI/09-ВР. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 06.09.2024).

21. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. База даних «Законодавство України». URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.09.2024).

22. Кришень О. В. Сучасні тенденції формування, реалізації та розвитку регіональної соціальної політики в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 1(44), 2020. С. 52-54.

23. Ліжевський А.Л. Правові засади публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. Ч. 2. С. 43-48.

24. Лопушняк Г.С. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2021. Вип. 2. С. 277-284.

25. Михненко А., Щур Н. (). Світові моделі соціальної політики: уроки для України. *Вісник НАДУ: соціальна і гуманітарна політика*, 2019. №2. С.15-28.

26. Наказ Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 №11. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> (дата звернення: 20.08.2024).

27. Ніколіна І. І. Механізм державного управління в сфері соціальної політики. *Вісник державної служби*. 2007. № 3. С. 39.41.

28. Осіпова Л.В., Плахтій В.Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: сучасний стан та перспективи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 125-138.

29. Павлова О.В. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *ГРАНІ. Соціологія*. Том 27. 2023 № 6 URL: <https://doi.org/10.15421/1723139> (дата звернення: 20.08.2024).

30. Працюй ВІЛЬНО. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pracyuy-vilno.html> (дата звернення: 20.08.2024).

31. Пріхно І.М. Механізми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 23. Ч. 1. С. 105-108.

32. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

33. Програма реінтеграції ветеранів IREX URL: <https://veteran-reintegration.in.ua/> (дата звернення: 20.08.2024).

34. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2023 р. № 815-р «Про схвалення Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023-2025 роки». *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.08.2024).

35. Славкова О. П. Державна соціальна політика: проблеми та перспективи. *Вісник Сумського національного аграрного університету: науковий журнал. Сер. «Економіка і менеджмент»*. 2021. №1(87). С.48-52.

36. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І., — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2014. 68 с.

37. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. /Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А. Київ: НІСД. 2020. 24с.

38. Тарасенко В.С. Відмінність державної соціальної допомоги від державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 63. С. 338-342.

39. Ткаченко І.М. Загальна характеристика формування передумов становлення нормативно-правового регулювання адміністративних процедур захисту прав осіб з інвалідністю як наряду реалізації соціальної функції держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Вип. 9. С. 121-125.

40. Удич М. , Удич З.І. Еволюція соціальних стереотипів щодо людей з інвалідністю в українському суспільстві. Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат: матеріали III Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 23-24 квітня 2023 р.) Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 301-306.

41. Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» від 27.09.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 20.08.2024).

42. Україна залишається країною з високим Індексом людського розвитку – звіт UNDP. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/pressreleases/ukrayina-zalyshayetsya-krayinoyu-z-vysokym-indeksom-lyudskohorozvytku-zvit-undp>. (дата звернення: 20.11.2024).

43. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

44. Уніят А. В. Інклюзивність як ключовий пріоритет економічного зростання в стратегії “Європа – 2020”. Вісник економічної науки України. 2019. № 1 (36). С. 150-155.

45. Ушакова Н.Г. Розвиток людського капіталу як вирішальний чинник відновлення України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток бізнесу в контексті європейської інтеграції: глобальні виклики, стратегічні пріоритети, реалії та перспективи» 07 червня 2024 р URL: [10.5281/zenodo.11872484](https://zenodo.org/record/11872484) (дата звернення: 20.07.2024).

46. Федулова Л. І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. Економіка : реалії часу. № 3 (25). 2016. С. 56-65.

47. Формула стійкості URL:<https://resilience.k-s.org.ua/formula-stijkosti/> (дата звернення: 10.08.2024).

48. Щекотіліна Н. Ф. Інклюзія в фізичній культурі : навчальний посібник. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 202 с.

49. Що таке ментальне здоров'я та як про нього дбати?
URL:<https://smu.dsp.gov.ua/news/shcho-take-mentalne-zdorov-ia-ta-iak-pro-noho-dbaty/> (дата звернення: 20.08.2024).

50. Human Development Indices and Indicators 2018. Statistical Update. URL:
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

51. Human Development Report 2023-24. URL : <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24> (дата звернення: 20.07.2024).

52. Mental health <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response> (дата звернення: 10.07.2024).

53. Ukraine internal displacement report URL:https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R11_IDP_final_Publ.13122022.pdf (дата звернення: 10.08.2024).